

Explaining Utopia from the Perspective of Abdolhossein Sanatizadeh Kermani

Mahboobeh Mazarei¹, Hamid Reza Saremi²

1. Ph.D. Student in Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. Email: m_mazarei@modares.ac.ir
2. Associate Professor of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. (Corresponding author). Email: saremi@modares.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

Received in revised form:

Accepted:

Published online:

Keywords:

Abdolhossein Sanatizadeh Kermani, Utopia, Narrative Analysis, Majma-e Divanegan, Rostam in the 22nd Century.

ABSTRACT

Since ancient times, human beings have sought to envision and realize an ideal society in which justice, spirituality, freedom, and prosperity prevail. Islamic thinkers, unlike some Western thinkers, do not regard utopia as a purely imaginary matter; rather, they consider it attainable. Abdolhossein San'atizadeh Kermani can be considered one of the first utopian writers in Iran. Examining utopia from his perspective acquaints us with the efforts of an Iranian thinker to establish a relationship between tradition and modernity. This study, exploring the ideas of Abdolhossein San'atizadeh Kermani, seeks to provide a comprehensive interpretation of utopia within the framework of Iranian-Islamic culture, in order to show that literature, like philosophy and religion, can serve as an appropriate ground for reconstructing civilizational horizons. To explain utopia from his viewpoint, methods of narrative analysis, thematic reading, Spriggans' theoretical model, and the software Maxqda have been employed. Based on the conducted examinations and the analysis of three prominent works of Abdolhossein San'atizadeh Kermani -Majma-e Divanegan, Rostam in the 22nd Century, and Ruzegari ke Gozasht- it can be concluded that utopia, in the view of this Iranian constitutionalist intellectual, is a society in which the five fundamental pillars of rationality, justice, freedom, nature, and education function synergistically alongside each other to provide the foundation for both material and spiritual human development.

Introduction

The term "utopia" has always been a key concept for depicting the ideal world among thinkers of various civilizations (Kianfar & Saremi, 2019: 132). In the era of modernity, thinkers such as Abdolhossein Sanatizadeh Kermani, drawing upon Islamic tradition and new circumstances, attempted to create an ideal society with an Iranian-Islamic approach within the framework of literature. Sanatizadeh, one of the first utopian writers in Iran, reflected the state of his contemporary society in his fictional works. In his novel "Majma' al-Divanegan", he presented the first utopian narrative in Persian (Karimkhani & Nazari, 2021: 158).

What is particularly important in Sanatizadeh's works is not only the reflection of his contemporary situation but also his effort to present an ideal model that could, while preserving traditional values, also respond to the needs of the modern world. In a world where development concepts are mostly defined based on instrumental rationality, returning to an ethics-centered and spiritual understanding of the desired society is vital. Therefore, the main question of this research is why and how the concept of utopia should be re-examined from the perspective of Muslim writers, and specifically from Sanatizadeh's viewpoint. His works not only reflect the social and cultural concerns of his time but also serve as a platform for presenting utopian models in which justice, freedom, rationality, and progress are harmoniously placed alongside each other. Thus, this research shows that literature, like philosophy and religion, can be a suitable ground for reconstructing civilizational horizons.

The innovation of this research can be explained along several main axes. First, unlike previous studies that have primarily focused on the literary, historical, or social aspects of Abdolhossein Sanatizadeh's works, this research specifically concentrates on analyzing the utopian narrative in his works and attempts to identify key utopian themes within the context of Iranian-Islamic culture. Furthermore, instead of a general review of Sanatizadeh's works, this research, with a thematic approach, analyzes the concept of utopia as a framework for critiquing the current situation and presenting an indigenous model of modernity and progress.

Methodology

This research employs a qualitative narrative analysis with a thematic reading approach to explain utopia from Sanatizadeh's perspective. To this end, three works –Majma' al-Divanegan, Rostam in the 22nd Century, and Rozegari ke Gozasht– have been studied using Maxqda software for the purpose of extracting utopian ideas. Additionally, in this research, Thomas Spragens' theoretical model was utilized to gain a deeper understanding of the impact of contextual conditions on Sanatizadeh Kermani's works and his method of presenting utopian works. The stages of the thematic reading method for narrative analysis, in order, include understanding the theoretical framework, data collection and preparation, initial coding, theme refinement, thematic mapping and organization, and interpretation and analysis.

Findings

Sanatizadeh lived during the final period of the Qajar dynasty, concurrent with the Constitutional Revolution; an era when Iranian society was grappling with political despotism, social inequality, scientific and cultural backwardness, and environmental crises. Administrative corruption and abuse of power, severe class disparity, widespread poverty, and the absence of modern education were conditions that compelled every thinker to contemplate paths to salvation. However, the closed political atmosphere and the lack of freedom of thought and expression made any reform difficult. Within such a socio-political context, Sanatizadeh keenly observed the crises of his time, and these very crises led him to contemplate a different order and design a new utopia. Therefore, the starting point of his utopian thought was the lived experience of the disorders and shortcomings of the era.

The society depicted by Abdolhossein Sanatizadeh Kermani in his books Majma' al-Divanegan and Rostam in the 22nd Century is a dead, non-dynamic, and highly chaotic society. He portrays a society where social corruption, lack of reason and morality, absence of true freedom, and intellectual stagnation and ignorance are abundant. Sanatizadeh sought to analyze the causes and roots of these crises. He realized that ignorance

and superstition stemmed from the lack of modern education and critical rationality. Discrimination and injustice were rooted in administrative corruption and the despotic structure of power. Political despotism was the main cause of oppression and deprivation of freedom. Environmental poverty and deprivation were the result of an inability to rationally utilize nature, and cultural backwardness and illiteracy were the direct products of the closed and inefficient traditional school educational system. Thus, with a critical eye, Sanatizadeh linked the crises of his time to their institutional, cultural, and social roots. Sanatizadeh paints a picture of a desired society in which crises and disorders have been resolved. In his works, while hoping for change, he seeks revolution against domination and the reclamation of power by the people, moving from a corrupt order towards a new world.

Conclusion

Based on the conducted studies and analysis of Sanatizadeh's three prominent works, it can be concluded that, from the perspective of this Iranian constitutionalist thinker, a utopia is a society in which five fundamental axes—rationality, justice, freedom, nature, and education—operate synergistically to pave the way for humanity's material and spiritual growth. He portrays utopia not as a mythical and unattainable image, but rather as a probable, ethical, and achievable future in which humanity reaches perfection through internal reconstruction and social transformation.

In his works, Abdolhossein Sanatizadeh Kermani, beyond general and abstract description, refers to mechanisms for the realization of utopia that differentiate his thought from mere fantasizing. The first path to realization in his thought is public and free education. Sanatizadeh clearly reflects his personal experience of liberation from the closed environment of traditional schools and its replacement with new and free education in his narratives. He believed that only by nurturing children in a free and rational environment would it be possible to overcome ignorance and despotism and move towards a new society. The second axis of realization is critical rationality and the re-evaluation of values. Sanatizadeh believed that the path to transitioning from the critical situation of his era, which was full of ignorance, superstition, and despotism, was only possible through critiquing the past, learning from history, and re-evaluating values. The third dimension of realization is institutional and social justice. In his narratives, Sanatizadeh depicts a legal and social system in which hierarchies and gender and class discriminations fade away, and equality, parity, and meritocracy take their place. The fourth element of realization is the combination of tradition and modernity. Unlike some contemporary intellectuals who either fully embraced Westernization or advocated for an absolute return to tradition, Sanatizadeh outlines a middle path: upholding the moral and spiritual values of Islamic-Iranian culture alongside utilizing scientific and technological advancements. Finally, Sanatizadeh proposes specific institutional and social models for the realization of utopia: from transparent and service-oriented administrative structures to the utilization of new energies and architecture harmonious with nature. These aspects separate his thought from mere apocalyptic description and transform it into a practical model for overcoming social, moral, and environmental crises. Each of these axes, while being a response to the specific crises of his time, also complements and reinforces the others. This very coherence and integrity distinguish Sanatizadeh's utopian thought from mere abstract description and transform it into a systematic and achievable plan.

References

- Aghaabasi, Y. (2011). Abdolhossein Sanatizadeh and Dramatic Literature. *Literature and Language Journal*, 30(27), 31-46. [In Persian]
- Aminzadeh, B., Naghizadeh, M. (2002). Utopia of Islam: City of Justice. *Soffeh*, 12(3-4), 20-31. [In Persian]
- Arianpour, Y. (1976). *From Saba to Nima*. Vol. 2, Tehran: Ketabhaye Jibi Joint Stock Company. [In Persian]
- Arianpour, Y. (2003). *From Nima to Our Time: 150 Years of Persian Literature*. Tehran: Zavvar. [In Persian]

- Babazadeh Aghdam, A., Shakib, M. (2011). Comparison of the Historical Novel Abu Muslim Khorasani by Jorji Zaydan and Siahpooshan by Sanatizadeh Kermani. *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature*, 7(20), 85-107. [In Persian]
- Balali Oskouei, A. (2017). Utopia in the Realm of Religion. *The 5th International Congress on Civil Engineering, Architecture and Urban Development*, Tehran. [In Persian]
- Birch, L. (2011). *Telling Stories: A Thematic Narrative Analysis of Eight Women's PhD Experiences*. Submitted in fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy, School of Communication and the Arts, Faculty of Arts, Education and Human Development, Victoria University.
- Eghtedari, A. (1977). *Sanatizadeh, a Writer from Kerman* (Thirty Discourses on Kerman, edited by Mohammad Rasoul Daryagasht). Kerman: Governorship. [In Persian]
- Elliott-Mainwaring, H. (2021). Exploring using NVivo software to facilitate inductive coding for thematic narrative synthesis. *British Journal of Midwifery*, 29(11), 628-632.
- Fasaei, J., Khojasteh, F., Seraj, S. A. (2023). Explaining the Status and Function of the Anti-Discourse in the Historical Novel Damgostaran or Enteghamkhahan-e Mazdak. *Literary Text Research*, 27(95), 125-154. [In Persian]
- Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2015). *The Handbook of Narrative Analysis*. Wiley Blackwell.
- Frost, N. (2011). *Qualitative Research Methods in Psychology; Combining Core Approaches*. Mc Grow Hill, Open University Press.
- Gholam, M. (2002). *The Historical Novel: Its Course, Critique, and Analysis of Historical Novels*. Tehran: Cheshmeh Publication. [In Persian]
- Hesampoor, S., Heidary Jamebozorgi, F. (2020). Rostam in the Twenty Second Century: Genre Analysis. *Literary Criticism Quarterly*, 13(52), 111-138. [In Persian]
- Hill, C., Knox, S. (2021). *Essentials of Consensual Qualitative Research*. American Psychological Association .
- Järvinen, M., & Mik-Meyer, N. (2020). *Qualitative Analysis; Eight Approaches for the Social Sciences*. SAGE Publications Ltd .
- Karimkhani, H., Nazari, M. (2021). Analysis of Greimas's Actantial Model in the Characters of the Novel Salahshoor. *Scientific Quarterly of Interpretation and Analysis of Persian Language and Literature Texts (Dehkhoda)*, 13(47), 157-177. [In Persian]
- Kianfar, A. Saremi, H. R. (2019). Iranian and Islamic's Utopian in Nezami Ganjavi's perspective. *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 9(1), 131-166. [In Persian]
- Lawler, S. (2002). *Narrative in Social Research*. London: Blackwell.
- Levitas, R. (1990). *The concept of utopia*. Peter Lang.
- Lainson, K., Braun, V., Clarke, V. (2019). Being both narrative practitioner and academic researcher: A reflection on what thematic analysis has to offer narratively informed research, *International Journal of Narrative Therapy and Community Work*, 2019(4), 1-14.
- Mannheim, K. (1991). *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- McAllum, K., Fox, S., Simpson, M., Unson, Ch. (2019). A comparative tale of two methods: how thematic and narrative analyses author the data story differently, *Communication Research and Practice*, 5(3), 1-18.
- Mirabedini, H. (2001). *One Hundred Years of Iranian Story Writing*. Tehran: Cheshmeh Publication. [In Persian]
- Moghimizadeh, M. (2019). Sanatizadeh in the 21st Century; Critique and Review of the Novel Rostam in the 22nd Century. *Literary and Art Book Review Quarterly*, 2(7-8), 101-108. [In Persian]
- Nikitin, B. (2007). The Historical Novel in Contemporary Persian Literature. Translated by Ahmad Sami'i (Gilani), *Journal of Fiction Literature*, 17, 104-113. [In Persian]

- Nicola, M., Correia, H., Ditchburn, G., Drummond, P. (2019). Invalidation of chronic pain: a thematic analysis of pain narratives. *Disability and Rehabilitation*, 43(6), 1-9.
- Oliver, K. (1998). A Journey Into Narrative Analysis: A Methodology for Discovering Meanings. *Journal of Teaching in Physical Education*, 17, 244-259.
- Riessman, C. K. (1993). Narrative Analysis. *Qualitative Research Methods*, Volume 30, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Sanatizadeh Kermani, A. (1924). *Majma' al-Divanegan*. Tehran: Mozaffariyeh Library. [In Persian]
- Sanatizadeh Kermani, A. (1934). *Rostam in the 22nd Century*. Tehran: Central Press. [In Persian]
- Sanatizadeh Kermani, A. (1967). *Rozegari Ke Gozasht*. Tehran: Gilan Press. [In Persian]
- Saremi, H. R. Keshavarzi, S. (2021). Explaining Utopian Thought Based on Islamic City Approach According to Ayatollah Javadi Amoli's Perspective. *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 11(4), 157-182. [In Persian]
- Sargent, L. (1975). Utopia- The Problem of Definition. *Extrapolation*, 16(2), 137-148.
- Sattari Sarabanoghli, H. (2012). Utopia in the opinions of scholars in Iran constitution period. *Journal of Fine Arts: Architecture & Urban Planning*, 17(1), 55-64. [In Persian]
- Spriggans, T. (1991), *Understanding political theories*, translated by Farhang Rajaei, first edition, Tehran: Agah. [In Persian]
- Symon, G., & Cassell, C. (2012). *Qualitative Organizational Research; Core Methods and Current Challenges*, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Varnaseri, A. Alhaei, H. (2022). Method of narrative analysis or narrative research. *Popularization of Science*, 13(2), 176-200. [In Persian]

تبیین آرمانشهر از نگاه عبدالحسین صنعتی زاده کرمانی

محبوبه مزارعی^۱، حمیدرضا صارمی^۲

۱. دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: m_mazarei@modares.ac.ir
۲. دانشیار شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: saremi@modares.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

انسان از دیرباز در پی تصویر و تحقق جامعه‌ای ایده‌آل بوده که در آن عدالت، معنویت، آزادی و رفاه حاکم باشد. متفکران اسلامی، برخلاف برخی متفکران غربی، آرمانشهر را صرفاً امری خیالی نمی‌دانند؛ بلکه آن را امری تحقق‌پذیر می‌دانند. عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی را می‌توان از نخستین نویسندگان یوتوپایی‌نویس در ایران دانست. بررسی آرمانشهر از دید وی، ما را با تلاش‌های یک متفکر ایرانی در برقراری نسبت میان سنت و تجدد آشنا می‌سازد. این پژوهش با هدف واکاوی اندیشه‌های عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، به دنبال تبیینی جامع از آرمانشهر در بستر فرهنگ ایرانی-اسلامی است تا نشان دهد که ادبیات، همچون فلسفه و دین، می‌تواند بستر مناسبی برای بازسازی افق‌های تمدنی باشد. به منظور تبیین آرمانشهر از نگاه وی، از روش تحلیل روایت با خوانش موضوعی، مدل نظری اسپریگنر، و نرم‌افزار Maxqda، استفاده شده است. با توجه به بررسی‌های انجام شده و تحلیل سه اثر برجسته عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی یعنی مجمع دیوانگان، رستم در قرن بیست و دوم و روزگاری که گذشت، می‌توان به این جمع‌بندی رسید که آرمانشهر از نگاه این اندیشمند مشروطه‌خواه ایرانی، جامعه‌ای است که در آن پنج محور بنیادین عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت و آموزش به گونه‌ای هم‌افزا در کنار یکدیگر عمل می‌کنند تا زمینه‌ساز رشد مادی و معنوی بشر باشند.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

تاریخ بازنگری:

تاریخ پذیرش:

تاریخ انتشار:

کلیدواژه‌ها:

عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، آرمانشهر، تحلیل روایت، مجمع دیوانگان، رستم در قرن بیست و دوم.

DOI: <http://doi.org/00000000000000000000000000000000>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <http://doi.org/00000000000000000000000000000000>

۱. مقدمه و بیان مسئله

واژه آرمانشهر همواره مفهومی کلیدی برای ترسیم جهان ایده‌آل در میان متفکران تمدن‌های مختلف بوده است (کیانفر و صارمی، ۱۳۹۸: ۱۳۲). از آغاز تمدن‌ها، انسان در پی جامعه‌ای مطلوب با عدالت، آزادی، رفاه و معنویت بوده است؛ مفهومی که هم در اندیشه غربی با آثاری چون جمهوری افلاطون و آرمانشهر توماس مور، و هم در سنت اسلامی با مفاهیمی چون مدینه فاضله فارابی نمایان شده است. فلاسفه مسلمان، برخلاف برخی متفکران غربی، آرمانشهر را نه صرفاً خیالی، بلکه قابل تحقق دانسته‌اند (صارمی و کشاورزی، ۱۴۰۰: ۱۵۷).

در دوران تجدد، اندیشمندانی چون عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، با بهره‌گیری از سنت اسلامی و شرایط جدید، تلاش کردند تا جامعه‌ای آرمانی با رویکردی ایرانی-اسلامی در قالب ادبیات خلق کنند. فضای فکری دوران مشروطه، زمینه بروز این رویکردها بود؛ هرچند تأملات روشنفکران آن دوره درباره شهر آرمانی کمتر مورد توجه پژوهش‌های شهری قرار گرفته است (ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۱: ۵۶). نویسندگان خلاق این دوره، با به کار بستن اندیشه‌های آرمانی و انسانی خویش و خلاقیت‌های خاص، به بازتاب زندگی اجتماعی، فردی، فرهنگی، سیاسی و هنری و... اوضاع و احوال مردم عصر خویش پرداخته و در لابه‌لای حوادث، گفتگوی شخصیت‌ها، به آرمان‌های خویش، افتخارات ملی، بیان اندوه‌ها و دغدغه‌های انسانی، اشارات گوناگونی دارند. صنعتی‌زاده، از نخستین نویسندگان یوتوپیایی در ایران، وضعیت جامعه زمانه خود را در آثار داستانی‌اش بازتاب داد. او در رمان مجمع دیوانگان، نخستین روایت یوتوپیایی به زبان فارسی را ارائه کرده است (کریمخانی و نظری، ۱۴۰۰: ۱۵۸).

با این حال، آن‌چه در آثار صنعتی‌زاده اهمیت ویژه‌ای دارد، نه تنها بازتاب وضعیت زمانه، بلکه تلاش او برای ارائه الگویی آرمانی است که بتواند در عین حفظ ارزش‌های سنتی، پاسخگوی نیازهای دنیای مدرن نیز باشد. صنعتی‌زاده با بهره‌گیری از مضامین عدالت، آزادی، عقلانیت و پیشرفت، به دنبال ترسیم جامعه‌ای بود که در آن تعارض میان سنت و مدرنیته حل شود. این تلاش، او را به یکی از مهم‌ترین نویسندگان یوتوپیایی ایران تبدیل کرده است.

صنعتی‌زاده می‌کوشد با ترکیب میراث حکمت اسلامی و تجربیات مدرنیته، تصویری بومی از پیشرفت و عدالت ارائه دهد. در این پژوهش، تلاش شده است تا با تحلیل روایت‌های یوتوپیایی صنعتی‌زاده، مضامین کلیدی آرمانشهری او شناسایی و تبیین شوند. این تحلیل، علاوه بر شناخت بهتر اندیشه‌های صنعتی‌زاده، می‌تواند به درک عمیق‌تر از چگونگی بازتاب مفاهیم آرمانشهری در بستر فرهنگ ایرانی-اسلامی کمک کند.

۲. اهداف و پرسش‌های پژوهش

در جهانی که مفاهیم توسعه بیشتر بر پایه عقلانیت ابزاری تعریف می‌شوند، بازگشت به فهمی اخلاق‌محور و معنوی از جامعه مطلوب حیاتی است. پیشرفت تکنولوژیک و گسترش نظام‌های عقلانی در جهان مدرن، اگرچه به دستاوردهای قابل توجهی در حوزه‌های علمی و اقتصادی منجر شده است، اما اغلب در کنار خود بحران‌های اخلاقی، اجتماعی و زیست‌محیطی ایجاد کرده است. این شرایط، ضرورت بازاندیشی در مفاهیم توسعه و پیشرفت را بیش از پیش آشکار می‌سازد. به همین دلیل، مفهوم آرمانشهر، که بر پایه عدالت، معنویت و رفاه انسانی استوار است، می‌تواند به‌عنوان چارچوبی برای نقد وضعیت موجود و ارائه راه‌حل‌های جایگزین مورد توجه قرار گیرد.

لذا، مسئله اصلی این پژوهش آن است که چرا و چگونه باید مفهوم آرمانشهر را از نگاه نویسندگان مسلمان و به‌طور خاص از منظر صنعتی‌زاده، مورد بازخوانی قرار داد. صنعتی‌زاده به‌عنوان یکی از نخستین نویسندگان یوتوپیایی ایران، تلاش کرده است تا با استفاده از میراث فرهنگی ایرانی-اسلامی و بهره‌گیری از تجربیات مدرنیته، تصویری از جامعه‌ای آرمانی ارائه دهد که بتواند تعارضات میان سنت و تجدد را حل کند.

بررسی آرمانشهر از دید وی، ما را با تلاش‌های یک متفکر ایرانی در برقراری نسبت میان سنت و تجدد آشنا می‌سازد. لذا، این پژوهش نشان می‌دهد که ادبیات، همچون فلسفه و دین، می‌تواند بستر مناسبی برای بازسازی افق‌های تمدنی باشد. علاوه بر این، تحلیل آرمانشهر در آثار صنعتی‌زاده می‌تواند به درک بهتر از چگونگی مواجهه روشنفکران ایرانی با چالش‌های مدرنیته و تلاش آن‌ها برای ارائه الگوهای بومی در مسیر پیشرفت و توسعه اجتماعی کمک کند.

۳. پیشینه پژوهش

محمد غلام در کتاب خود، رمان دام‌گستران را حلقه پیوند میان دو نسل از نویسندگان رمان تاریخی دانسته و بخشی مفصل را به معرفی این اثر و صنعتی‌زاده اختصاص داده است (غلام، ۱۳۸۱: ۳۴۳-۳۹۲). پیش از او نیز ادوارد براون در جلد چهارم تاریخ ادبیات ایران، نیکتین خاورشناس روسی، در گزارش خود در هجدهمین کنگره بین‌المللی خاورشناسان، برتلس در کتاب خلاصه تاریخ ادبیات ایران، پروفیسور ماخالسکی، خاورشناس لهستانی، در تحقیقات خود درباره ادبیات جدید ایران از صنعتی‌زاده و اهمیت آثار او سخن گفته بودند. نیکتین نیز در گزارش خود، صنعتی را مردی میهن‌دوست، متکی به نفس و دارای افکار عالی و قابل توجه دانست (آرین‌پور، ۱۳۸۲: ۲۲۴). در میان نویسندگان ایرانی نیز، سید محمدعلی جمال‌زاده در مقدمه‌ای بر کتاب رستم در قرن بیست‌ودوم، آن را رمانی تاریخی تخیلی معرفی کرد، یحیی آرین‌پور در کتاب‌ها از صبا تا نیما و از نیما تا روزگار ما، حسن میرعبددینی در مبحث رمان تاریخی (میرعبددینی، ۱۳۸۰: ۳۵)، و احمد اقتداری در مقاله‌ای تحت عنوان صنعتی‌زاده، نویسنده‌ای از کرمان (اقتداری، ۱۳۵۶: ۵۳)، به تفصیل در مورد جنبه‌هایی از زندگی و رمان‌های عبدالحسین صنعتی‌زاده مطلب نوشته‌اند.

آقاعباسی (۱۳۹۰) در مقاله "عبدالحسین صنعتی‌زاده و ادبیات دراماتیک"، تنها نمایشنامه او را تحلیل کرده است. همچنین عسگر بابازاده اقدم و محمد شکیب در مقاله "مقایسه رمان تاریخی ابومسلم خراسانی جرجی زیدان و سیاه‌پوشان صنعتی‌زاده کرمانی" (۱۳۹۰)، به بررسی رمان‌های تاریخی پرداخته است. این حوزه از ادبیات در ادبیات فارسی با تلاش صنعتی‌زاده کرمانی، متأثر از فضای ملی‌گرایی و آزادی‌خواهی دروان مشروطه آغاز شده و تلاش شده تا حس وطن‌پرستی و فداکاری در راه ملت را در خوانندگان برانگیزد. حسن ستاری ساربانقلی در مقاله "آرمانشهر در آرای روشنفکران عصر مشروطه ایران" در سال ۱۳۹۱، به بیان مولفه‌های آرمانشهری روشنفکران عصر مشروطه ایران پرداخته است. دگرگونی رابطه ایران با مغرب زمین در عصر مشروطه و ظهور و بروز اندیشه‌های تجددخواهانه روشنفکری، سبب دگرگونی در اندیشه‌های آرمان‌ورز ایرانی در رویکرد به مفهوم آرمانشهر گردید. وی در این مقاله، به شرح مختصری از کتاب مجمع دیوانگان پرداخته است.

محمد مهدی مقیمی‌زاده (۱۳۹۸) در مقاله "صنعتی‌زاده کرمانی در قرن بیست و یکم؛ نقد و بررسی رمان رستم در قرن ۲۲"، تلاش نموده تا ژانر علمی تخیلی و مؤلفه‌های مهم آن را توصیف نماید. پس از آن به نمود این مؤلفه‌ها در داستان صنعتی‌زاده پرداخته و مضمون محوری این داستان و ویژگی‌های شاخص آن بررسی شده است. به همین ترتیب، سعید حسام‌پور و فهیمه حیدری جامع بزرگی (۱۳۹۹) در مقاله "رستم در قرن بیست و دوم؛ کندوکاوی در شناخت ژانر و مخاطب این اثر"، به معرفی این رمان و نوشته پرداخته و برآن شدند تا جایگاه این رمان را در ژانر علمی تخیلی مشخص کنند و مخاطب اولین متن علمی تخیلی ایران را بازشناسند. همچنین هادی کریمخانی و ماه نظری (۱۴۰۰) در مقاله "تحلیل الگوی کنشگر گرماس در شخصیت‌های رمان سلحشور"، به بررسی شخصیت‌های این داستان و الگوهای کنشی پرداخته است. فسایی و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله "تبیین جایگاه و عملکرد پادگفتامانی رمان تاریخی دام‌گستران یا انتقام خواهان مزدک"، با مبنا قراردادن دام‌گستران و با روش تحلیل محتوای کیفی در چارچوب کاربست تحلیل گفتمان انتقادی؛ در چند سطح، قرائت دیگری در کنار سایر قرائت‌ها از فلسفه وجودی این ژانر ارائه داده است؛ از این منظر با تکیه بر این داستان به عنوان یک متن مستقل، معناهای کانونی اثر را شناسایی نموده است.

نوآوری این پژوهش در چند محور اصلی قابل تبیین است. نخست، برخلاف پژوهش‌های پیشین که عمدتاً به جنبه‌های ادبیاتی، تاریخی یا اجتماعی آثار عبدالحسین صنعتی‌زاده پرداخته‌اند، این تحقیق به‌طور خاص بر تحلیل روایت آرمانشهری در آثار او تمرکز دارد

و تلاش می‌کند تا مضامین کلیدی آرمانشهر را در بستر فرهنگ ایرانی-اسلامی شناسایی کند. همچنین، این پژوهش به جای بررسی کلی آثار صنعتی‌زاده، با رویکردی موضوع‌محور، مفهوم آرمانشهر را به‌عنوان چارچوبی برای نقد وضعیت موجود و ارائه الگویی بومی از تجدد و پیشرفت تحلیل می‌کند. علاوه بر آن، این تحقیق به‌طور ویژه به پیوند میان سنت و تجدد در روایت‌های آرمانشهری صنعتی‌زاده توجه دارد و نشان می‌دهد که چگونه او تلاش کرده است تا ارزش‌های سنتی را با نیازهای دنیای مدرن تلفیق کند؛ موضوعی که در پژوهش‌های گذشته کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در نهایت، این پژوهش با بهره‌گیری از تحلیل روایت، به بررسی نقش ادبیات در بازسازی افق‌های تمدنی می‌پردازد و نشان می‌دهد که آثار صنعتی‌زاده می‌توانند به‌عنوان بستری برای ارائه الگوهای جدید توسعه و پیشرفت اجتماعی در ایران معاصر مطرح شوند.

۴. روش پژوهش

این پژوهش، به منظور تبیین آرمانشهر از نگاه صنعتی‌زاده، از روش کیفی تحلیل روایت با خوانش موضوعی بهره می‌گیرد. بدین منظور، سه اثر مجمع دیوانگان، رستم در قرن بیست و دوم، و روزگاری که گذشت، در جهت احصا اندیشه‌های آرمانشهری، با استفاده از نرم‌افزار Maxqda مورد مطالعه قرار گرفته است. مجمع دیوانگان داستان خیالی فرار تعدادی دیوانه از تیمارستان است که در بین آن‌ها پیری روشن ضمیر وجود دارد که ضمن بیان ترقی‌پذیری آدمی با دانش مایتیزم، روح گروه را به فضای آزادی می‌برد. ضمن بیان آرمانشهری از دانش و فن و ابزارهای جدید و پیشرفته، گروه را به دو هزار سال بعد می‌برد و جهان آینده را به آن‌ها نشان می‌دهد (ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۱: ۶۱). رمان رستم در قرن بیست و دوم، نخستین رمان علمی تخیلی نوشته شده در ایران است که در ابتدا به صورت پاورقی و به تدریج در روزنامه شفق سرخ منتشر شد. این رمان داستان مخترعی به نام جانکاس است که ماشین احیای اموات را اختراع کرده و در نخستین امتحان خود، رستم و سپس قارون را به قرن بیست و دوم آورده است. او رستم را در مواجهه با زندگی پرزرق‌وبرق که محصول تکنولوژی عصر مدرن است، قرار می‌دهد و می‌خواهد دریابد که آیا رستم این زندگی را ترجیح می‌دهد یا زندگی گذشته‌اش را. رستم در قرن بیست و دوم هم تمرینی در خلق آرمانشهر است و هم روایت قصه علمی-تخیلی (حسام‌پور و حیدری جامع‌بزرگی، ۱۳۹۹: ۱۱۲). این کتاب محصول نگاه خوش‌بینانه به آینده است که در واقع از خوش‌بینی به علم، تجدد، پیشرفت و انسان‌محوری حکایت دارد (مقیم‌زاده، ۱۳۹۸: ۱۰۵). اهمیت واقعی نوشته‌های صنعتی‌زاده کرمانی به طور قطع در کتاب روزگاری که گذشت جلوه تابناکی دارد و می‌توان این کتاب را بهترین اثر او دانست زیرا این اثر در واقع کتابی است که در دوره‌ای به حدود هفتاد سال گوشه‌هایی از زندگی واقعی و حقیقی مردم عادی شهر کرمان را می‌نمایاند، به علاوه شرح حال و بیان عقاید و آراء کسانی چون سید جمال‌الدین اسدآبادی، میرزا آقاخان کرمانی، میرزا رضای کرمانی و... را ارائه کرده است. کتاب روزگاری که گذشت به قول خود مولف، اتوبیوگرافی است (اقتداری، ۱۳۵۶: ۵۴۶).

همچنین در این پژوهش، به منظور درک عمیق‌تر تاثیر شرایط زمینه‌ای بر آثار صنعتی‌زاده کرمانی و نحوه ارائه آثار آرمانشهری توسط وی، از مدل نظری توماس اسپریگنز، بهره گرفته شد. اسپریگنز معتقد است اندیشه سیاسی زمانی به نظریه تبدیل می‌شود که چهار مرحله را طی کند: نخست، مشاهده بحران‌ها و بی‌نظمی‌های جامعه؛ دوم، ریشه‌یابی علل این بحران‌ها؛ سوم، ترسیم نظمی آرمانی و مطلوب که در آن مشکلات برطرف شده باشد؛ و چهارم، ارائه راهکارهای عملی برای عبور از وضعیت موجود و تحقق نظم جدید. بیشتر نظریه‌پردازان سیاسی نیز از دل احساس بحران و نارضایتی از وضع موجود به این مسیر گام نهاده‌اند (اسپریگنز، ۱۳۷۰: ۴۳-۴۴).

تحلیل روایت نیز یک روش تحقیق کیفی است که بر بررسی عمیق روایت‌ها برای درک تجربیات انسانی و چگونگی معنا بخشیدن افراد به زندگی خود تمرکز دارد (Hill & Knox, 2021; Oliver, 1998). روایت‌ها داستان‌هایی با ترتیب توالی واضح هستند که رویدادها را به روشی معنادار برای مخاطبان مشخص به هم متصل می‌کنند (Fina & Georgakopoulou, 2015). لاولر خاطر نشان می‌کند که «همگی ما داستان‌هایی درباره زندگیمان می‌گوییم، هم برای خودمان و هم برای دیگران و از

طریق همین داستان‌ها است که جهان، روابطمان با جهان و روابط بین خودمان و دیگران را قابل درک می‌سازیم. علاوه بر این، هویت‌ها را از طریق همین داستان تولید می‌کنیم» (Lawler, 2002). به طور خلاصه، معرفت‌شناسی تحلیل روایت ریشه در این باور دارد که دانش از طریق تفسیر داستان‌ها، با تمرکز بر معناسازی فردی، درک زمینه‌ای و بازتاب‌پذیری محقق، ساخته می‌شود (Riessman, 1993; Hill & Knox, 2021; Fina & Georgakopoulou, 2015; Frost, 2011). خوانش موضوعی تحلیل روایت، نوعی تحلیل است که محتوای یک داستان را بررسی می‌کند و بر آن‌چه گفته می‌شود تمرکز می‌کند. هدف، شناسایی مضامین کلیدی در یک روایت یا مضامین مشترک در مجموعه‌ای از روایت‌ها است (Järvinen & Mik-Meyer, 2020). این خوانش در دهه‌های ۱۹۸۰-۱۹۹۰، از دل سنت‌های کیفی در علوم اجتماعی (خصوصاً روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و آموزش) شکل گرفت (Birch, 2011; Symon & Cassell, 2012). محققانی که از تحلیل روایت موضوعی استفاده می‌کنند، به طور فعال با داده‌ها درگیر می‌شوند و در تفسیر و ساخت موضوعات نقش دارند (McAllum et al, 2019; Lainson et al, 2019; Nicola et al, 2019; Elliott-Mainwaring, 2021).

در این پژوهش، مراحل تحلیل روایت با خوانش موضوعی به صورت گام‌به‌گام و بر اساس چارچوب روش‌شناختی این رویکرد انجام شده است. مراحل این خوانش، به ترتیب شامل درک چارچوب نظری، جمع‌آوری و آماده‌سازی داده‌ها، کدگذاری اولیه، پالایش موضوعات، نقشه‌برداری و سازماندهی موضوعی، و تفسیر و تحلیل می‌شود. ابتدا با استفاده از مبانی نظری مرتبط با آرمانشهر و نیز بررسی آثار صنعتی‌زاده کرمانی، چارچوب مفهومی تحقیق مشخص شده است. این چارچوب بر پایه ارتباط میان سنت و تجدد در آثار وی شکل گرفت. سه اثر اصلی صنعتی‌زاده شامل مجمع دیوانگان، رستم در قرن بیست و دوم و روزگاری که گذشت به عنوان داده‌های اصلی، و نیز بر پایه مرحله اول مدل نظری اسپریگنز (مشاهده بحران و بی‌نظمی) انتخاب شدند. این آثار به دلیل محتوای غنی و بازتاب اندیشه‌های آرمانشهری نویسنده، برای تحلیل مناسب تشخیص داده شدند. با مطالعه دقیق متن این آثار، مضامین مرتبط با ریشه‌یابی علل بروز بی‌نظمی، آرمانشهر و راهکارهای عملی ارائه شده توسط وی، شناسایی، و کدگذاری اولیه انجام گردید. سپس، کدهای به‌دست‌آمده بازبینی و پالایش شدند تا مضامین تکراری حذف و موضوعات کلیدی برجسته شوند. این فرآیند با هدف تمرکز بر مفاهیم اصلی آرمانشهر و حذف موارد کم‌اهمیت یا غیرمرتبط انجام شد. پس از پالایش، مضامین اصلی شناسایی شده در قالب یک ساختار منظم و مرتبط سازمان‌دهی شدند. این نقشه‌برداری نشان داد که چگونه محورهای اصلی آرمانشهر در آثار صنعتی‌زاده به صورت هم‌افزا عمل می‌کنند و تصویر جامعی از جامعه ایده‌آل او ارائه می‌دهند. در مرحله پایانی نیز، با استفاده از نتایج به‌دست‌آمده، به تحلیل عمیق‌تر روایت‌ها پرداخته شده است. در این تحلیل، نقش هر یک از محورهای آرمانشهر در رشد مادی و معنوی جامعه بررسی شده و نشان داده شد که چگونه این مفاهیم در آثار صنعتی‌زاده بازتاب یافته‌اند.

۵. ملاحظات نظری

از دیرباز، اندیشمندان کوشیده‌اند تا شرایط مطلوب زیست انسانی را تعریف کنند؛ شرایطی که دستیابی به کمال و اهداف انسانی را تسهیل نماید. این تلاش‌ها گاه اصولی کلی برای سامان‌دهی روابط اجتماعی بوده و گاه در قالب تصاویری از شهر ایده‌آل، توسط متفکرانی چون افلاطون، فارابی، سهروردی، آگوستین و... ارائه شده‌اند (امین‌زاده و نقی‌زاده، ۱۳۸۱: ۲۱). کلمه آرمانشهر آن‌طور که مور ابداع کرده، به معنای ناکجاآباد است (Sargent, 1975). آرمانشهر، بازتابی از ادراک جمعی هر جامعه نسبت به جایگاه تاریخی و فرهنگی خود است و در ادوار مختلف، گاهی به شکل متون ادبی، گاهی به صورت نظریه‌های اجتماعی و سیاسی و حتی تصاویری از مکان‌هایی آرمانی تجلی یافته است (کیانفر و صارمی، ۱۳۹۸: ۱۳۱). در مواقع دیگر نیز، در قالب متون داستانی که در آن‌ها یک جامعه ظاهراً ایده‌آل به تصویر کشیده شده است، پیش می‌رود (Levitas, 1990). آرمان‌شهرها، رویاهایی هستند که الهام‌بخش اقدام جمعی گروه‌های مخالف بوده و هدفشان دگرگونی کامل جامعه است (Mannheim, 1991).

آرمانشهر همواره نماد آرزوی انسانی برای زندگی سعادت‌مند بوده که با ترکیبی از مفاهیم مادی و معنوی معنا یافته است. مضامینی همچون عدالت، حقیقت، رستگاری، حاکم آرمانی و خیر عمومی در اندیشه‌های آرمانشهری مطرح شده‌اند (ستاری ساربانقلی، ۱۳۹۱: ۵۶). با تحول فکری بشر، آرمانشهر از یک خیال دور به ابزاری عقلانی برای نقد و ارزیابی نظام‌های اجتماعی بدل شده است. این تحول، مسیر اندیشه آرمانشهری را از تخیل به واقع‌گرایی عقل‌محور تغییر داده است (بلالی اسکویی، ۱۳۹۶: ۲).

۶. یافته‌های پژوهش

۶-۱. مشاهده بحران و بی‌نظمی

در مرحله اول مدل اسپریکنز، مشاهده بحران و بی‌نظمی، و همچنین برای درک اندیشه آرمانشهری عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، لازم است وضعیت اجتماعی - سیاسی زمانه او ترسیم شود؛ زیرا تنها در بستر بحران‌ها و پرسش‌های تاریخی است که می‌توان دریافت چرا او به طراحی آرمانشهری خاص روی آورد. عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی، در تاریخ ۱۳ اردیبهشت ۱۲۷۵ هجری شمسی، در شهر کرمان، متولد شد. با توجه به قلم او در کتاب روزگاری که گذشت، می‌توان متوجه شد که وی با نوعی گم‌گشتگی هویتی روبرو بوده و عدم احساس آزادی، از دوران طفولیت و نوزادی با او همراه بوده است. وی از کودکی، به علت شرایط نامناسب مکتب‌خانه‌ها، علاقه‌ای به یادگیری سواد نشان نمی‌داد. پس از آن، پدرش مسئولیت آموزش سواد به وی را بر عهده گرفته و چند سال بعد نیز، جهت ادامه تحصیل، به مدرسه ملی رفت. پدرش خاطرات جوانی خود از دیدار با اشخاص مهمی چون سید جمال‌الدین اسدآبادی، میرزا رضای کرمانی و... را برای وی تعریف کرده و از این جهت، او با مفاهیم آزادی، مساوات، عدل، انصاف و قانون، آشنا گردید.

دوران نوجوانی وی با ظلم و استبداد حاکمان و نیز آزادی‌خواهی مردم همراه بود. وی در شهر تهران، با برخی نویسندگان و اشخاص مهم و مشهور دیدار داشته و نتیجه این دیدارها، تدوین نمایشنامه "نتیجه معاشرت مفتخرالشعرا با لک‌پلک‌الملک" بوده است. دوران جوانی وی نیز با تحولات عظیمی همچون جنگ جهانی دوم، و سقوط قاجاریه و شروع حکومت پهلوی همراه بود. او همواره به حمایت از محصولات ایرانی پرداخته، و باور داشت استقلال فرهنگی و اقتصادی، پایه آزادی است. در نهایت، صنعتی‌زاده با تلاش‌های فرهنگی، تألیف کتاب، نشر اندیشه و فعالیت‌های اجتماعی‌اش، یکی از شخصیت‌های مؤثر و تأثیرگذار در تاریخ معاصر ایران شد. زندگی‌نامه او، شرحی است از انسانی که از دل محرومیت برخاست، آرمان‌خواه شد، و در مسیر روشنگری فرهنگی گام برداشت.

صنعتی‌زاده در دوران پایانی قاجار و هم‌زمان با انقلاب مشروطه زیست؛ دورانی که جامعه ایران با استبداد سیاسی، نابرابری اجتماعی، عقب‌ماندگی علمی و فرهنگی و بحران‌های زیست‌محیطی دست به گریبان بود. فساد اداری و سوءاستفاده از قدرت، فاصله طبقاتی شدید، فقر گسترده و نبود آموزش نوین، شرایطی بود که هر اندیشمندی را به اندیشه راه‌های نجات می‌کشاند. با این حال، فضای سیاسی بسته و فقدان آزادی اندیشه و بیان، هرگونه اصلاح را دشوار ساخته بود. در چنین بستر اجتماعی - سیاسی، صنعتی‌زاده بحران‌های زمانه را به‌خوبی مشاهده کرد و همین بحران‌ها او را به سوی اندیشیدن به نظمی دیگر و طراحی آرمانشهری نو سوق داد. بنابراین، نقطه آغاز اندیشه آرمانشهری او، تجربه‌ای زیسته از بی‌نظمی‌ها و نارسایی‌های دوران بود. در این بستر، پرسش‌های اصلی که ذهن صنعتی‌زاده را به خود مشغول داشت چنین بود: چگونه می‌توان جامعه‌ای گرفتار جهل و خرافه را به سوی خرد و عقلانیت سوق داد؟ راه برون‌رفت از تبعیض و بی‌عدالتی اجتماعی چیست؟ مردمان کشورهای دیگر چگونه به آزادی دست یافته‌اند و آزادی چگونه می‌تواند جایگزین استبداد و خفقان گردد؟ و سرانجام، آموزش چه نقشی در رهایی از جهل و عقب‌ماندگی دارد؟ این پرسش‌ها، که ریشه در بحران‌های زمانه او داشت، زمینه‌ساز شکل‌گیری آرمانشهر صنعتی‌زاده شد. بنابراین آرمانشهر او پاسخی انتزاعی و ذهنی به وضع موجود نبود، بلکه برآمده از دغدغه‌های اجتماعی - سیاسی مشخص و تجربه زیسته در بطن یکی از بحرانی‌ترین ادوار تاریخ ایران بود. جدول ۱، کدهای موضوعی زندگی‌نامه صنعتی‌زاده و مشاهده بحران و بی‌نظمی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. کدهای موضوعی زندگی نامه صنعتی زاده و مشاهده بحران و بی نظمی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول
دوران کودکی	گم گشتگی هویتی		در هر صورت این منی که اکنون این سطور را می نویسم از دو حال بیرون نیستم یا عبارت از چند حرف و صدا که از زبان پیرزنی بیرون آمده می باشم یا همین که هستم و نمی دانم کیستم هستم.
	عدم احساس آزادی		متأسفانه مانند محبوسان گناهکار اولین سال های عمر را با چنین وضعیت دشواری بسر برده ام و همین که توانستم دست بدیوار گرفته راه بروم مثل این بود که از کند و بندی آزاد شدم.
	مکتب خانه و یادگیری سواد		کار مکتب رفتن من روزبه روز مشکل می شد و پدرم که مرد بسیار عاقل و دانائی بود دانست به اصرار و فشار کاری از پیش نمی رود و صلاح مرا بر این دانست که آزاد باشم.
	آموزش توسط پدر		در این دفعه پس از پانزده دقیقه به درستی هر آن چه گفت نوشتم و هر چه نوشت خواندم.
	آشنایی با مفاهیم آزادی، مساوات، عدل، انصاف و قانون		این ما هستیم که این طور پریشان روزگار و در ذلت و پستی بسر می بریم سایر مردم دنیا بیشترشان در ناز و نعمت بسر برده و از همه این ها بالاتر آزادی کامل دارند ... در ممالک دیگر عدل و انصاف و قانون رایج است.
	حکومت استبدادی		تقریباً از شصت سال قبل همه از هیولای حکومت استبدادی می ترسیدند.
	فقر در دوران کودکی		روزی این تهیدستی مانند عفرتی مهیب سر از گریبانشان در آورد.
دوران نوجوانی	آزادی خواهی مردم کرمان		قرائن خانه ای که ذکرش شد پاتوقی از آزادی خواهانی بود که به آن جا می آمدند.
	ظلم و استبداد حاکمان		این ها نمی دانند که از هر قطره خون ما هزاران آزادی خواه به وجود می آید.
	حاکم مشروطه خواه		یکدفعه از بالای حصار ارک و برج ها صدای شلیک صدها تفنگ بلند شد و عده ای کشته و عده ای مجروح شدند.
	پیروزی مشروطه		شنیدم که می گفتند این شخص حاکم مشروطه خواه می باشد.
	علاقه به نویسندگی		آخر ظلم و ستم اول عدل و داد است / جشن مشروطیت و ماتم استبداد است
	نمایشنامه نویسی		شش ماه توقف در تهران و ادامه ملاقات با شیخ و مطالعه و استماع صحبت های مردمانی که همه از نخبه های ساکنین پایتخت بودند، مرا به هوس نویسندگی انداخت.
	جنگ جهانی دوم		در صدد افتادم نمایشنامه ای را که در تهران نوشته بودم، به معرض تماشای همشهریان خود بگذارم.
دوران جوانی و شکوفایی	چاپ داستان در روزنامه ها		در این جا برای آن که از واقعه مهمی که مردم دنیا را به خاک و خون کشید و ... بایستی شمه ای بنویسم.
	افکار آرمانشهری		خواستم زودتر از انتشار تمام کتاب به طور نمونه در یکی از روزنامه ها به شکل پاورقی منتشر گردد.
	حمایت از محصولات ایرانی		اگر فی الواقع همه در چنین عوالمی سیر می کردند و این طور مرد مردانه برای کمک به هموعان خود کمر همت می بستند چقدر زود دنیا گلستان می شد.
			چون تمام سعی و کوشش ام در این بود که معاملاتم منحصر به مصنوعات ایران باشد، خرید و فروش قالی های کرمان را هم جزو کار خود کردم.

(ماخذ: نگارندگان)

۶-۲. ریشه یابی بحران و علل بی نظمی

بررسی شرایط زمینه ای، در روش تحلیل روایت با خوانش موضوعی اهمیت بسیاری دارد. بررسی این شرایط زمینه ای، با توجه به مدل اسپریگنز، به ریشه یابی بحران و علل بی نظمی نیز کمک می نماید. جامعه ای که عبدالحسین صنعتی زاده کرمانی در کتاب های مجمع دیوانگان و رستم در قرن ۲۲ ترسیم کرده، جامعه ای مرده و غیرپویا، و بسیار درهم ریخته است. او جامعه ای را به نمایش می گذارد که در آن فساد اجتماعی، فقدان عقل و اخلاق، فقدان آزادی واقعی، و سکون فکری و جاهلیت به وفور یافت می شود.

"ما حس می کنیم که در میان ما یک غم و الم و گرفتگی خاطری به جهت آن که به دیوانگی معروف گشته و در گوشه محبوس گشته ایم حکم فرما است. تنها ما گرفتار این بدبختی نیستیم بلکه تمام این جامعه دچار بحران و سرگیجه غریبی هستند. واضح تر بگوییم همه جا دارالمجانین است." (صنعتی زاده کرمانی، ۱۳۰۳).

همچنین، این جامعه با محدودیت‌های فکری و مقاومت در برابر تغییر، عدم قدردانی از خدمت‌گزاران بشریت، و فساد فکری و سرکوب علم مواجه است. از شرایط ضدآرمانشهری که در جامعه متصور شده در کتاب مجمع دیوانگان مطرح شده می‌توان به مادی‌گرایی و اعتقاد به ثروت به عنوان معیار ارزش، استفاده از علم به عنوان ابزاری برای تسلط، تمایز طبقاتی و نژادی، افتخار بی‌پایه و احساس برتری مصنوعی، طمع و حرص و گرایش به انباشتگی و خودخواهی، پرستش جهل و عدم ارزش‌گذاری بر علم، فقدان اخلاق و نظام ارزشی، و عدم اعتماد و دید ناامیدانه به دیگران، اشاره نمود. جدول ۲، کدهای موضوعی شرایط زمینه‌ای، ریشه‌یابی بحران و علل بی‌نظمی را نشان می‌دهد.

جدول ۲. کدهای موضوعی شرایط زمینه‌ای، ریشه‌یابی بحران و علل بی‌نظمی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول	
شرایط نامطلوب جامعه	جامعه مرده و غیرپویا	مجمع دیوانگان	تمام ساکنین شهر به گوشه‌ای خزیده بودند. در معابر کسی عبور نمی‌کرد.	
	جامعه در هم ریخته		گاهی هوا آرام گشته ولی صدای هولناک رعد، زمین و آسمان را می‌لرزانید.	
	فساد اجتماعی و فقدان عقل و اخلاق		حقیقتاً اگر مردمان کنونی این عصر در دنیایی که ما زندگی می‌نماییم وجود داشتند، بی‌شبهه نام آن را دارالمجانین می‌گذاشتند.	
	فقدان آزادی واقعی		این جامعه و این محیط که به خیال ما سایرین در آن زندگانی می‌نمایند یک محبس تنگ و تاریکی است.	
	سکون فکری و جاهلیت		بیچاره انسان در حالتی که دست و پا و زبانش آزاد است، عقلش در این محبس به حالت سکنه و فلج افتاده.	
	محدودیت‌های فکری		عدم قدردانی از خدمتگزاران بشریت و سرکوب علم	گالیله ... نه آن که به واسطه قصور عقول و ادراک نوع بشر او را متهم به دیوانگی و تکفیر نموده و در حبس انداختند.
				کریستف کلمب همان قائد بزرگ اسپانیا که نصف دنیا را که مستور از انظار بشر بود، ... محبوس و مقید گردید.
	شرایط ضدآرمانشهری جامعه		عدم اعتماد به دیگران	سوء ظن
			فقدان اخلاق و نظام ارزشی	اخلاق ناستوده
			عدم ارزش‌گذاری بر علم	کهنه‌پرستی
			گرایش به انباشتگی و خودخواهی	طمع و حرص
			افتخار و احساس برتری بی‌پایه	غرور و مستی
			تمایز طبقاتی و نژادی	افتخار به حسب و نسب
			استفاده از علم برای تسلط	غرور علمی
مادی‌گرایی و ارزش ثروت	ثروت‌پرستی			

(ماخذ: نگارندگان)

در این گام، صنعتی‌زاده کوشید علل و ریشه‌های این بحران‌ها را واکاوی کند. او دریافت که جهل و خرافه از نبود آموزش نوین و عقلانیت انتقادی ناشی می‌شود. تبعیض و بی‌عدالتی ریشه در فساد اداری و ساختار استبدادی قدرت دارد. استبداد سیاسی عامل اصلی خفقان و محرومیت از آزادی است. فقر محیطی و محرومیت زیست‌محیطی نتیجه ناتوانی در بهره‌گیری عقلانی از طبیعت است، و عقب‌ماندگی فرهنگی و بی‌سوادی، محصول مستقیم نظام آموزشی بسته و غیرکارآمد مکتب‌خانه‌ای بود. بدین ترتیب، صنعتی‌زاده با نگاه نقادانه، بحران‌های زمانه را به ریشه‌های نهادی، فرهنگی و اجتماعی آن پیوند داد.

۶-۳. بازسازی نظم سیاسی آرمانی (آرمانشهر عبدالحسین صنعتی زاده کرمانی)

در مرحله سوم، صنعتی زاده تصویری از جامعه‌ای مطلوب ترسیم می‌کند که در آن بحران‌ها و بی‌نظمی‌ها رفع شده‌اند. وی در آثار خود، ضمن امید به تغییر، به دنبال انقلاب علیه سلطه و بازپس‌گیری قدرت توسط مردم، و خروج از نظم فاسد به سوی دنیایی نو می‌باشد. چنان‌که وی می‌نویسد: "اما روزگار همیشه بر یک منوال نبوده و نیست. گاه گاهی نوع بشر یک جست‌و‌خیزی‌هایی که موجب تغییرات عمده در وضع زندگانی توده عمومی می‌شود، می‌نماید. که فرسخ‌ها عالم را به آتیه روشن و امیدبخشی نزدیک می‌کند." (همان). جدول ۳، کدهای موضوعی بازسازی نظم سیاسی آرمانی را نشان می‌دهد.

جدول ۳. کدهای موضوعی بازسازی نظم سیاسی آرمانی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول
ارتقاء چشم‌انداز آرمانشهری	انقلاب علیه سلطه و بازپس‌گیری قدرت توسط مردم	مجمع دیوانگان	فوراً دیوانگان اطراف آن‌ها را گرفته و با ریسمان‌هایی که قبلاً تهیه شده بود پاها و بازوهای مستحفظین را محکم بسته و در اتاق‌های خود محبوس نمودند.
	خروج از نظم فاسد به سوی دنیایی نو		دیوانگان لخت و عور هیاهوی غریبی برپا نموده، یکی رفیق خود را باز گرفته و آن اکد انداخته، یکی گریه می‌کرد دیگری می‌خندید و بالا رده از شهر خارج شده و طی طریق می‌نمودند.
	سفر معنوی به سوی آزادی		... روح حاضران را به یک فضای آزادی که حقیقت آزادی و سعادت نوع بشر در آن جا سایه انداخته، صعود می‌دهم.

(ماخذ: نگارندگان)

عبدالحسین صنعتی زاده کرمانی مردی وطن‌دوست، و حامی یتیمان در دوران روزهای سخت مردم شهر کرمان بوده است. وی از تحول، تقابل سنت و مدرنیته، قدرت نوین، و برتری انسان آینده بر انسان گذشته، صحبت به میان آورده است. چنان‌که به گفته وی؛ "راستی این شهر ... نمونه‌ای از قدرت‌نمایی‌های فکر و عمل انسان می‌باشد." (صنعتی زاده کرمانی، ۱۳۱۳). صنعتی زاده در آثار خود از لزوم وجود نظام ارزشی و اخلاقی در جامعه و ارزش‌های معنوی و اخلاقی مختلفی همچون خضوع و خشوع، عقل، برابری، برادری، راستی و محبت، علم، مردانگی و شجاعت، تلاش و فداکاری، اهمیت فرهنگ و زبان، اهمیت خانواده، ثروت و آسایش و رفاه، احترام، زیبایی و هنر، و عبادت و تقوا، صحبت به میان آورده است. وی شرایط دستیابی به این آرمانشهر و ارزش‌های معنوی و اخلاقی را، تعهد به منفعت عمومی و انسانیت، راحتی ذهن و آرامش معنوی، تربیت معنوی و توسعه ظرفیت‌های داخلی، اهمیت طبیعت و بازگشت به ذات انسانی سالم، مقاومت در برابر سنت‌گرایی و ساختارهای غلط، و آزادی فکر و شکستن الگوهای قدیمی، بیان نموده است. جدول ۴، نقل‌قول‌هایی از آثار عبدالحسین صنعتی زاده در خصوص شرایط عمومی آرمانشهر وی را نشان می‌دهد.

جدول ۴. کدهای موضوعی شرایط عمومی آرمانشهر صنعتی زاده کرمانی

موضوع اصلی	موضوع	منبع	نقل قول
وطن پرستی	وطن دوستی	رستم در قرن ۲۲	بر قسمت وسط آن علامت شیر و خورشید به وسیله باد در اهتزاز بود.
	حمایت از یتیمان		قضات از محصلین پرورشگاه یتیمان انتخاب می‌شدند ... و دولت آن‌ها را برای امور قضائی تعلیم و تربیت می‌نمود.
تغییر و تحول	تقابل سنت و مدرنیته		پرسید ای رستم پهلوان آیا این زندگانی ما را می‌پسندی؟... آقای جانکاس مردمان هر قرن برای آن قرن خلق شده‌اند و اگر این قاعده مراعات نگردد زندگانشان تلخ خواهد شد.

	برتری انسان آینده بر گذشته		زنگیانو: من تا به حال خیال می نمودم که فقط همین سیمرگی که ما را به آسمان بلند نموده می تواند آدمیزاد را از زمین بلند کند. اما بر خلاف تصور ما صدها هزاران نفر را می بینیم که مانند کبوتران آزادانه در اطراف ما در پروازند.
ارزش های جامعه	خضوع و خشوع	مجمع دیوانگان	در جلو این معبود بزرگ سجده کنید و با خضوع و خشوع باشید.
	عقل		از همه چیز بالاتر عقل است.
	برابری		برابری ما همه حسب ما است.
	برادری		برادری با همه نسب ما است.
	راستی و محبت		راستی و محبت روش ما است.
	علم		علم نگهبان ما است.
	آسایش و رفاه		همه می دانیم که یک نفر آدم معمولی امروز، مثلاً یک نفر بقال و ...، در سایه ترقیات و کشفیات و اختراعاتی که در این دو سه قرن اخیر نصیب نوع بشر گردیده، از لحاظ زندگی مادی از یک نفر آدم خیلی متمول پانصد سال قبل و حتی از پادشاهان عهد قدیم بیشتر راحتی و رفاه دارد.
احترام	رستم در قرن ۲۲	ما هم از این توفیقی که نصیبمان می شود مسروریم و مباهات می کنیم که ششی با رستم، داستان پهلوان نامی تاریخ باستان، هم پیاله بوده باشیم.	
	زیبایی و هنر	مجمع دیوانگان	ریاحین و گل ها به قسمی نشو و نما یافته که هر کدام در گلستان خود ماهی درخشانده و خورشیدی تابنده شده اند.
عبادت و تقوا	اعتقاد به خدا	رستم در قرن ۲۲	قدرت خداوند مافوق تصور بشر است.
	اعتقاد به آخرت		چهنمی را که در کتب سماوی به گناهکاران وعده داده شده مجسم می ساخت.
شرایط دستیابی به آرمانشهر	منفعت عمومی	مجمع دیوانگان	خیرخواهی نوع بشر
	راحتی ذهن و آرامش	رستم در قرن ۲۲ مجمع دیوانگان	هیچ صدایی که موجب اختلال حواس واقع گردد استماع نمی شود. تقویت احساس/ ترویج روح
		تربیت معنوی	تزکیه قوا
		طبیعت و بازگشت به انسانی سالم	تصفیه طبیعت
		مقاومت در برابر سنت گرایی	خلع عادات و تقلید
		آزادی فکری	ترک افکار کنونی

(ماخذ: نگارندگان)

با توجه به مطالعه سه اثر عبدالحسین صنعتی زاده با روش تحلیل روایت خوانش موضوعی، می توان اظهار داشت که محورهای اصلی آرمانشهر وی در مواردی چون عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت، و آموزش قرار گرفته است. بررسی زندگی نامه عبدالحسین صنعتی زاده کرمانی نشان می دهد که اندیشه های آرمانشهری او به طور مستقیم با تجربه های زیسته اش در کودکی و جوانی پیوند خورده و هر یک از پنج محور اصلی آرمانشهر وی پاسخی به بحران ها و دشواری های زمانه اوست. بدین ترتیب، می توان میان شرایط زندگی و شکل گیری اندیشه های او ارتباطی تنگاتنگ برقرار کرد.

نخستین محور، عقلانیت، در واکنش به فضایی شکل گرفت که صنعتی زاده آن را آکنده از جهل، خرافه و سکون فکری می دید. او در محیطی رشد کرد که مقاومت در برابر تغییر و پرستش سنت های پوسیده رایج بود. تجربه زیسته او از جامعه ای که خود آن را دارالمجانین می نامد، سبب شد که عقلانیت را به عنوان ستون اصلی آرمانشهر خود بیوراند؛ عقلانیتی که نه صرفاً ابزاری، بلکه نیرویی انتقادی برای بازنگری در ارزش ها و حرکت به سوی معنویت و اصلاح اجتماعی است.

محور دوم، عدالت، در پاسخ به تجربه تبعیض، استبداد و نابرابری اجتماعی دوران کودکی و جوانی او شکل گرفت. صنعتی زاده در جامعه ای می زیست که فقر و فساد اداری در آن گسترده بود و فرودستان به حاشیه رانده می شدند. هم نشینی او با یتیمان و تجربه

نزدیک از زندگی محرومان، سبب شد تا عدالت را در قالب نهادی و اجتماعی تصویر کند؛ به گونه‌ای که انتخاب قضات از میان یتیمان یا حذف تمایزهای طبقاتی و جنسیتی، نشانه‌هایی از تلاش او برای تحقق جامعه‌ای برابر و عادلانه است.

سومین محور، آزادی، پاسخی به تجربه زیسته او از استبداد سیاسی و محدودیت‌های فردی بود. صنعتی‌زاده از کودکی احساس زندانی بودن در مکتب‌خانه داشت و نوجوانی‌اش با سرکوب آزادی‌خواهان و ظلم حاکمان همراه شد. بنابراین آزادی در آثار او نه فقط رهایی از استبداد سیاسی، بلکه آزادی درونی و فکری است؛ آزادی در اندیشیدن، آموختن و شکستن الگوهای کهنه. او این آزادی را شرط لازم برای شکوفایی عقلانیت و تحقق عدالت می‌دانست.

چهارمین محور، طبیعت، بازتاب تجربه زیسته او از محیط بومی و زیست‌جهان محرومیت‌زده کرمان بود. صنعتی‌زاده در جامعه‌ای می‌زیست که با خشکی زمین، فقر محیطی و فقدان امکانات زیست‌محیطی دست به گریبان بود. از این‌رو، در آرمانشهر او طبیعت به‌عنوان عنصری حیاتی مطرح می‌شود: بازگشت به ذات انسانی از رهگذر هماهنگی با طبیعت، بهره‌گیری از انرژی‌های پاک، کشاورزی سالم و معماری هماهنگ با محیط. بدین ترتیب، طبیعت در اندیشه او پاسخی به بحران محرومیت و زیست‌ناپایداری دوران زیستش است.

پنجمین محور، آموزش، بیش از هر چیز در تجربه شخصی صنعتی‌زاده از شکست نظام مکتب‌خانه‌ای و موفقیت آموزش آزاد ریشه دارد. او در کودکی از فضای سخت و بی‌روح مکتب‌خانه گریزان بود و به‌واسطه پدر و مطالعه آزاد مسیر تازه‌ای در یادگیری یافت. همچنین، او جامعه خود را گرفتار بی‌سوادی و جهل می‌دید. از این‌رو، آموزش در آرمانشهرش کلید رهایی از عقب‌ماندگی و ساختن جامعه‌ای نو است؛ آموزشی که نه تقلید طوطی‌وار، بلکه تربیت اخلاقی، عقلانی و انتقادی را دنبال می‌کند.

در نتیجه، پنج محور آرمانشهر صنعتی‌زاده به‌طور مستقیم به مسائل و دشواری‌های زیسته او پاسخ می‌دهند: عقلانیت در برابر جهل و خرافه؛ عدالت در برابر تبعیض و فقر؛ آزادی در برابر استبداد و خفقان؛ طبیعت در برابر محرومیت و خشکی محیط؛ و آموزش در برابر جهل و بی‌سوادی. همین پیوند میان تجربه زیسته و تصویر آرمانشهری، اندیشه او را از توصیف انتزاعی و ناکجاآبادی متمایز می‌کند و آن را به طرحی بومی، ریشه‌دار و تحقق‌پذیر بدل می‌سازد. در ادامه، هر موضوع و محور به صورت جداگانه مورد بحث قرار می‌گیرد.

• عقلانیت

ابتدای شروع کتاب مجمع دیوانگان، این مصرع از اشعار مولوی، "خلق مجنون‌اند و مجنون عاقل است"، به عنوان منبع الهام جهت انتخاب عنوان کتاب، مطرح شده که خود نشان‌دهنده اهمیت عقلانیت، برای صنعتی‌زاده بوده است. در سرتاسر آثار وی، نشانه‌هایی از اهمیت عقلانیت دیده می‌شود. به طور مثال: "از همه چیز بالاتر عقل است." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). بر اساس گفته‌های وی، با اهمیت یافتن عقلانیت، در مفهوم قدرت نیز تحولی پدیدار شده است. چنان که "من از هفت‌خوان با زور بازو و قوت قلب گذشتم ولی چنین عجایی را که اکنون مشاهده می‌کنم ندیده‌ام." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). در فضای عقلانی آرمانشهر صنعتی‌زاده، مفاهیمی همچون جاهلیت دائمی انسان، قدرت‌طلبی و خودخواهی، نظام‌های خون‌خوار و جنگ‌طلب، و مفهوم سنتی دیوانگی و دارالمجانین، همگی مورد نقد قرار می‌گیرد. چنان که وی می‌نویسد: "ای کاش این خودخواهان و خون‌خواران عصر طلایی در این‌جا بودند و از مشاهده این دارالمجانین عبرت می‌گرفتند، زیرا آلات و ادوات جنگی و مجسمه‌ها و ... در این‌جا به معرض نمایش گذاشته شده است." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). بر این اساس، انسان می‌بایست با تامل در تاریخ و عبرت‌گیری از گذشته، و با داشتن تفکر نقاد و بازنگری در ارزش‌ها، به اصلاح اجتماعی جامعه بپردازد. همچنین، هوشیاری عمومی در آرمانشهر صنعتی‌زاده از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. در دنیای آرمانی وی، ارتباطات، به واسطه پیشرفت فناوری، بسیار موثر و سریع بوده و همگان از هوشیاری و هوشمندی عمومی نسبت به اثرات فناوری بر انسان برخوردارند. علاوه بر آن، در این دنیا، اختیار فردی و هوشیاری در تصمیم‌گیری نیز بسیار حائز اهمیت است.

• عدالت

عدالت در فضای آرمانشهر صنعتی زاده، به وسیله اداره حقوق و اخلاق محقق شده و به حوزه‌هایی چون دفاع از حق و عدالت، عدالت اجتماعی و اقتصادی، برابری، تعادل جسمی و ذهنی و تعادل اجتماعی و معنوی، و نیز بهره‌مندی همه افراد از نور آفتاب اشاره دارد. "منتها کسانی که بر خلاف قوانین معموله دنیا مرتکب خلاف و جنایتی می‌شوند، آن‌ها مالیات می‌دهند." (همان). در آرمانشهر وی، بر جامعه بدون سلسله مراتب و تمایز طبقاتی، برابری مادی و برابری جنسیتی، صحه گذاشته شده است. "لباس زن و مرد یکی است و امتیاز مصنوعی و ساختگی از میان جنس بشر رخت بر بسته." (همان). بر اساس آرمانشهر صنعتی زاده، وی در زمینه تعادل اجتماعی و معنوی، به دنبال جامعه‌ای اخلاقی و معنوی بوده که ارزش‌هایی چون هویت انسانی مشترک و اخلاق عمومی، راستی و درستی، یگانگی و یک‌رنگی، مواخات و برادری، مواسات و همدردی، مساوات و برابری، و عدم وجود طمع و حسد است. همچنین، او خواهان جامعه‌ای بدون خشونت بوده که با تضمین زندگی کامل با حفظ کرامت و انسانیت، به دنبال سعادت انسان است. "مساوات، مواسات، مؤاخات، یگانگی، یک‌رنگی، راستی، درستی سرمایه سعادت عمومی ساکنین این شهر است." (همان). او همچنین بر اهمیت روابط انسانی و احساسی و تعادل بین شادی و هوشیاری (عدم وجود شادی بدون هدف و انگیزه)، صحه می‌گذارد. "مسرت بی‌اندازه مایه افسردگی و پژمردگی و کاهلی می‌گردد." (همان). در مبحث تعادل جسمی و ذهنی نیز، صنعتی زاده با مطرح کردن ارزش‌هایی همچون سادگی و ثروت، نشان داده که به دنبال زندگی است که در آن فشار مالی وجود نداشته، افراد با داشتن مهارت به دنبال کار و فعالیت بوده، و در زندگی تعادل وجود داشته و افراد از لذت‌گرایی مطلق دوری می‌جویند. "برخیز دنیای امروز دنیای اجتماعی و کار است." (همان).

• آزادی

یکی دیگر از محورهای بسیار با اهمیت در آرمانشهر صنعتی زاده، آزادی می‌باشد که شامل آزادی و بازگشت به خود، الهیت ذاتی انسان، آزادی حرکت و دسترسی عمومی، دسترسی آزاد به اطلاعات و فضا، و نیز آزادی بیان و رفتار می‌شود. چنان‌که به گفته وی؛ "منظر قشنگ و دلربای دامنه کوه و مرغزار سبز و خرمی که در جلوی آن‌ها واقع بود، او را به یاد آزادی انداخته." (همان). "تمام دنیا الساعه مشغول تماشای ماشین اختراعی تو و دو نفر مردی که زنده نموده‌ای هستند و کسی نیست که از این خبر با اطلاع نباشد." (صنعتی زاده کرمانی، ۱۳۱۳). همچنین افراد در آرمانشهر وی آزادی رفتاری داشته و همگان سرشار از شادی و سرور هستند. "روی هم رفته آثار خوشی و مسرت از در و دیوار این شهر می‌بارد." (همان).

• طبیعت

طبیعت در آرمانشهر صنعتی زاده، نقش بسیار پررنگی داشته است، به طوری که وی در سرتاسر آثار خود، در خصوص فضای شهری آراسته به طبیعت، سخن به میان آورده است. وی در آرمانشهر خود از نزدیکی طبیعت به شهر و طبیعتی مانند بهشت در فضاهای مختلف شهر یاد کرده است. "فی‌الواقع آن‌جا شهر نبود بلکه نمونه‌ای از بهشت برین بود." (همان). صنعتی زاده در آرمانشهر خود قائل به هماهنگی با طبیعت و نیز ایجاد تعادل در شرایط طبیعی، می‌باشد. "عنان اختیار فصول در دست اقتدار انسان است. هر موقع موسمی را بخواهد در اندک لحظه هوا و فضا را تغییر می‌دهد." (صنعتی زاده کرمانی، ۱۳۰۳). همچنین، در آرمانشهر وی از مباحثی همچون کشاورزی هوشمند، خوردن غذای سالم و گیاهی و نیز یادگیری ویژگی‌های مثبت از طبیعت و حیوانات صحبت شده است. "نباتات را به قالبی پرورش داده که مواد فضولی باقی نمانده و سرتاپا ماده تغذیه شده‌اند." (همان). از نکات مهم دیگر که به موضوع طبیعت در آرمانشهر صنعتی زاده مرتبط است، توسعه پایدار شهر و طبیعت، استفاده اخلاقی و هوشمندانه از طبیعت، و استفاده از انرژی پاک و تجدیدپذیر می‌باشد. "حرارت آفتاب را تسخیر و در مخازن ذخیره نموده است. جزر و مد دریاها را رایگان از دست نداد، به وسیله آن چرخ‌های عظیم‌الجثه را به حرکت درآورده است." (همان).

• آموزش

در محور آموزش، صنعتی‌زاده به اهمیت علم و ادب، آموزش تعاملی و نیز دانش عمومی و دسترسی آزاد به اطلاعات، تاکید کرده است. بدین منظور، در شهر نیز اداره معلومات عمومی برپا شده است. همچنین، صنعتی‌زاده به مواردی همچون تخصص‌محوری و شایسته‌سالاری، همکاری علمی، اهمیت زبان، و احترام به دانشمندان و اهمیت آن‌ها، تاکید کرده است. "مثال مرد بزرگ و دانای شهیری را که مخترع و کاشف طریقه جمع حرارت آفتاب است، در میدان مقابل سالن اداره استخدام آفتاب با گل‌های الوان بر روی قسمتی از سطح زمین نقش‌بندی نموده‌اند." (همان). "برای رسیدگی به هر شعبه از امور زندگانی قضات مخصوصی که خودشان در آن کار خبرویت داشتند تعیین شده بود." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). صنعتی‌زاده همچنین به تربیت فکر بسیار اهمیت داده است. وی به وجود فضایی برای نقد و تامل، و امکان و اجازه اثبات وجود، و نیز اهمیت اخلاق و محبت در تربیت افکار، تاکید کرده است. "همچنین اداره تنظیمات بابستی شما را تحت تربیت و آداب عمومی در آورده." (همان). بررسی آثار صنعتی‌زاده نشان از علاقه شدید وی به پیشرفت تکنولوژی و توسعه علم و فناوری می‌دهد. با پیشرفت علم پزشکی، علوم و فناوری زیستی نیز پیشرفت چشم‌گیری داشته و به واسطه آن، طول عمر انسان افزایش یافته و فناوری در خدمت بهداشت و سلامت عمومی بوده که منجر به سلامت جسم و رعایت بهداشت در سطح عموم افراد جامعه شده است. "داره صحت و سلامتی ضامن سیصد سال عمر است. ... عمر طولانی و طول جوانی و سرسبزی زندگانی امر عجیب و نادری نیست." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). همچنین، وی از تفوق انسان بر طبیعت و زمان سخن رانده، به نحوی که امکان پرواز انسان فراهم آمده و سرعت جابجایی بسیار بالا می‌باشد. "محال است انسان این‌طور عناصر اربعه را بتواند مطیع خویش بسازد. ... جانکاس، به اتفاق شاگردانش، هر کدام بال‌های ظریف و قشنگی را به شانه‌های خود بسته و بعضی‌شان چمدان‌های بلورینی به دست گرفته از روی آسمان می‌پریدند." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). پیشرفت فناوری کاربردی و تعامل فناوری و پیوند دنیای مادی و فرامادی، به همراه سرعت بالای جابجایی، امکان بروز و وجود تمدن‌های علمی و کیهانی و تعامل بین سیارات را برای انسان به ارمغان آورده است. "در حال حاضر، دانشمند با ساکنین زهره به‌وسیله تلفن بی‌سیم مشغول مذاکره است و زمینه سخن درباره ارسال یک شهر پرنده به کره زهره است." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳).

• ساختار شهری و اداری در آرمانشهر عبدالحسین صنعتی‌زاده کرمانی

الف) ساختار شهری

دنیای آرمانشهری که صنعتی‌زاده متصور می‌شود، با مفهوم جهانی شدن و دهکده جهانی قرابت خاصی دارد. به طوری که به گفته وی، "دنیای عظیمی که به مناسبت عظمتش از دایره تصرفات ما بیرون بود، کم‌کم کوچک‌تر می‌شود و در دایره تصرفات انسانی وارد می‌گردد." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). همچنین، شهرها از عظمت و شکوه بسیاری برخوردار بوده، و فضاهای عمومی شهر بزرگ و همه‌شمول می‌باشند. "اینک از تمام اصناف و اشخاص مختلف در این مجمع بزرگ پذیرایی می‌شود." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). در آرمانشهر وی، فضای شهر عادلانه بوده و جامعه غیرسلسله‌مراتبی می‌باشد. "من به هر طرف که نظر می‌کنم مرکز است." (همان). در آرمانشهر صنعتی‌زاده، معماری ساختمان‌ها بسیار پیشرفته بوده و ساختمان‌ها به صورت متحرک می‌باشند. "در تعریف و توصیف این بنا همین بس که با حرکت چرخ کوچکی که خیلی شبیه به رول اتومبیل‌های قرن بیستم بود آن بنا به چندین طرح و طرز تغییر شکل می‌یافت. ... عمارت صد طبقه متحرکی بنا یافته بود..." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). ساختمان‌های واقع در شهرها بسیار بزرگ و دارای تعداد طبقات بسیاری می‌باشند. شهر نیز یک مایل طول و یک مایل عرض (۱.۶ کیلومتر) دارد. "ده سالن بزرگ به رنگ آسمان که هر یک چندین طبقه دارد و هر کدام سه فرسخ (۱۸۱۲۰ متر) طول و عرض دارد... محیط عمارت مزبور شش هزار ذرع (۲۴۰ متر) و قطر آن دو هزار ذرع (۲۰۸۰ متر) است..." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). طراحی خیابان‌ها عموماً به صورت مشجر بوده و ساختار آن بدین شکل است؛ "هر خیابانی به چهار قسمت تقسیم می‌گردید. اول و چهارم در دو طرف قسمت پیاده‌رو بود. دو قسمت هم در

وسط متحرک بود که یک قسمت می‌رفت دوم می‌آمد... (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). در این شهر، کاربری‌های عام‌المنفعه همچون دارالعلم، ایجاد و احداث شده است. "این محل را برای تمام مردم این شهر ساخته‌اند." (همان).

ب) ساختار اداری

در آرمانشهر صنعتی‌زاده، قانون و نظم، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. "در این صورت به نام قانون به تو امر می‌دهم..." (همان). "به یک نظم و ترتیب و اسلوب دسته‌دسته از مشرق و مغرب و شمال عالم به این محیط می‌آیند." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). در این آرمانشهر، همبستگی جمعی وجود داشته، افراد در میان جامعه حضور داشته و احترام جمعی وجود دارد. "توجه تمام اعضای دائره فلکیه امروز صرف حرکت دادن این شهر است." (همان). در این شهر با وجود عدم تمرکز قدرت و مدیریت کارآمد، فضایی برای دیپلماسی و مدیریت هوشمندانه اختلاف به وجود آمده است. "پهلوانیش را دیدم اکنون نبرد دیپلماسی او را هم خواهیم دید." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). در آرمانشهر صنعتی‌زاده شاهد رهبری الهام‌بخش و معنوی، و جامعه‌ای مشارکتی و دموکراتیک می‌باشیم. همچنین، مراسم مختلف در این شهر به صورت عمومی و همه‌شمول برگزار می‌شود. دولت در آرمانشهر وی دولت کوچک، موثر و خدمت‌گذار به جامعه بوده، و در ساختار اداری بروکراسی اداری به چشم نمی‌خورد. در جهان، مدیریتی واحد و مرکزی در لبنان وجود داشته که به دنبال قدرت‌طلبی نیست. "ادارات پر طول و عرضی که به جز اتلاف مال و جان مخلوق ثمری ندارند در میان نیست." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). ساختار اداری و حکومتی به این شرح است: "کلیه دوائر عمومی هر شهری به ده قسمت منقسم شده است و مرکز دیگری برای این دوائر به جز در هر سال که در کوه لبنان راپورت کلیه عالم خوانده می‌شود، وجود ندارد." (همان). اداره‌های ده‌گانه مذکور نیز به شرح زیر است (شکل ۱):

شکل ۱. دوائر ده‌گانه اداره شهرها

(ماخذ: نگارندگان به نقل از صنعتی‌زاده، ۱۳۰۳)

در خصوص مدیریت اقتصادی شهرها نیز، از مالیات بهره جسته است. نکته حائز اهمیت در آرمانشهر صنعتی‌زاده، شفافیت و امنیت در ساختار اداری می‌باشد. جامعه در آرمانشهر وی جامعه‌ای بدون جرم و فساد، و بدون خشونت است. "مستحفظین امنیت عمومی از بالای شهر تمام حرکات ساکنین را مشاهده می‌نمایند و به همین واسطه جنایتی واقع نشده و عموم در آسایش‌اند." (همان). شفافیت رفتاری، از دیگر اصول حائز اهمیت در آرمانشهر صنعتی‌زاده می‌باشد. "هر کسی وظیفه دارد که اعمال یومیه خود را یادداشت نماید." (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۱۳). به گفته صنعتی‌زاده، افراد سخن گفتن در قالب شعر و سخن در لفافه را نپذیرفته و همگی به صراحت در گفتار اذعان دارند. "شعر کجا شیرین است؟ ... حقیقت و راست‌گویی چه ضرر دارد که انسان این‌طور وقت خود را تلف کند؟" (صنعتی‌زاده کرمانی، ۱۳۰۳). وظیفه‌شناسی و تعهد در خدمت و کار، از دیگر اصول تأکیدی در آرمانشهر صنعتی‌زاده می‌باشد. همچنین، شفافیت در آرمانشهر وی چنان مهم است که صنعتی‌زاده، حتی ساختمان‌ها را نیز شفاف متصور شده و به شفافیت در ساخت‌وساز قائل است. "منازل همه بلورین بر یک وضع ساخته و پرداخته شده و فقط و فقط در نمره از یکدیگر ممتازاند." (همان).

می‌شود. انتخاب یتیمان برای منصب قضاوت در روایت‌های او، نشانه‌ای از تلاش برای طراحی نهادی عادلانه و رها از تعصبات طبقاتی و خویشاوندی است. دومین محور تحقق، عقلانیت انتقادی و بازانندیشی در ارزش‌ها است. صنعتی‌زاده معتقد است که راه گذار از وضعیت بحرانی عصر او که آکنده از جهل، خرافه و استبداد بود، تنها با نقد گذشته، عبرت‌گیری از تاریخ و بازانندیشی در ارزش‌ها امکان‌پذیر است. عقلانیت در آثار او به معنای ابزاری صرف برای فناوری نیست، بلکه نیرویی اصلاح‌گر و معنوی برای هدایت جامعه به سوی آینده‌ای بهتر است. سومین بعد تحقق، عدالت نهادی و اجتماعی است. صنعتی‌زاده در روایت‌های خود، نظامی حقوقی و اجتماعی را به تصویر می‌کشد که در آن سلسله‌مراتب و تبعیض‌های جنسیتی و طبقاتی رنگ می‌بازند و مساوات، برابری و شایسته‌سالاری جایگزین می‌شوند. بدین ترتیب، تحقق عدالت در اندیشه او نه صرفاً یک آرمان اخلاقی، بلکه طرحی نهادی و اجرایی است که جامعه را از بحران‌های ساختاری رهایی می‌بخشد. چهارمین عنصر تحقق، ترکیب سنت و مدرنیته است. برخلاف برخی روشنفکران هم‌دوره که یا تماماً به غرب‌گرایی و یا به بازگشت مطلق به سنت گرایش داشتند، صنعتی‌زاده راه میانه‌ای را ترسیم می‌کند: پاسداشت ارزش‌های اخلاقی و معنوی فرهنگ اسلامی - ایرانی در کنار بهره‌گیری از پیشرفت‌های علمی و فناوری روز. او نشان می‌دهد که چگونه می‌توان بدون از دست دادن هویت، با جهان نو همراه شد. در نهایت، صنعتی‌زاده برای تحقق آرمانشهر، الگوهای نهادی و اجتماعی مشخص پیشنهاد می‌دهد: از ساختارهای اداری شفاف و خدمت‌گزار تا بهره‌گیری از انرژی‌های نو و معماری هماهنگ با طبیعت. این جنبه‌ها، اندیشه او را از صرف توصیف آخرالزمانی جدا کرده و به الگویی عملی برای عبور از بحران‌های اجتماعی، اخلاقی و زیست‌محیطی بدل می‌سازد. بر این اساس، تفاوت اندیشه صنعتی‌زاده با بسیاری از متفکران هم‌دوره در همین تأکید بر امکان تحقق آرمانشهر و ارائه راه‌حل‌های عینی برای مشکلات زمانه است. او آرمانشهر را نه ناکجاآبادی دست‌نیافتنی، بلکه آینده‌ای محتمل و دست‌یافتنی معرفی می‌کند که از دل ترکیب عقلانیت، عدالت، آزادی، طبیعت و آموزش برمی‌خیزد و همین امر جایگاه ویژه‌ای به اندیشه او در میان روشنفکران عصر مشروطه می‌بخشد.

در تحلیل آرمانشهر وی، پنج محور مذکور، نه عناصر پراکنده، بلکه بنیان‌های همبسته یک دستگاه فکری منسجم‌اند که هر یک پاسخی به مسئله‌ای عینی در زندگی و زمانه اوست. علت‌یابی این محورها نشان می‌دهد که هر کدام از دل شرایط بحرانی عصر مشروطه و تجربه‌های زیسته او شکل گرفته‌اند: عقلانیت در واکنش به جهل و خرافه، عدالت در برابر تبعیض و فقر، آزادی در برابر استبداد، طبیعت در برابر محرومیت زیست‌محیطی، و آموزش در برابر بی‌سوادی و ناکارآمدی نظام مکتب‌خانه‌ای.

اما اهمیت این محورها در آن است که صنعتی‌زاده آن‌ها را به صورت یک شبکه علی و تکمیلی در نظر می‌گیرد. آموزش نقطه آغاز این زنجیره است؛ زیرا بدون تربیت نسلی نو، عبور از جهل و سنت‌های فرسوده ممکن نیست. آموزش عقلانی زمینه‌ساز پرورش عقلانیت انتقادی است؛ عقلانیتی که می‌تواند در برابر خرافه و استبداد ایستادگی کند. این عقلانیت، خود بستر ایجاد عدالت را فراهم می‌سازد؛ چرا که نظامی عادلانه تنها در پرتو خرد جمعی و تصمیم‌گیری عقلانی شکل می‌گیرد. عدالت نیز بدون آزادی تحقق نمی‌یابد؛ زیرا آزادی اندیشه و بیان، شرط لازم برای اجرای عدالت و رفع تبعیض است. در نهایت، همه این عناصر تنها در صورتی پایدار خواهند بود که با طبیعت در هماهنگی باشند؛ یعنی توسعه عقلانی، عادلانه و آزاد باید به حفظ محیط زیست و بازگشت به زیست‌جهان انسانی متکی باشد. بنابراین، پنج محور آرمانشهر صنعتی‌زاده زنجیره‌ای از علت و معلول را تشکیل می‌دهند: آموزش < عقلانیت < عدالت < آزادی < طبیعت. هر یک از این محورها ضمن این که پاسخی به بحران‌های خاص زمانه اوست، مکمل و تقویت‌کننده دیگری نیز به‌شمار می‌آید. همین پیوستگی و انسجام، اندیشه آرمانشهری صنعتی‌زاده را از صرف توصیف انتزاعی جدا کرده و آن را به طرحی نظام‌مند و تحقق‌پذیر تبدیل می‌کند.

این پژوهش از منظر نظری و کاربردی دارای پیام‌های روشنی است. از نظر نظری، با تحلیل مفهوم آرمانشهر در آثار عبدالحسین صنعتی‌زاده، به غنای ادبیات نظری درباره آرمانشهرهای ایرانی - اسلامی کمک کرده و نشان می‌دهد که چگونه مفاهیم فلسفی، اجتماعی و فرهنگی می‌توانند در قالب روایت‌های ادبی بازنمایی شوند. همچنین، این پژوهش رابطه میان سنت و تجدد را واکاوی

کرده و تلاش‌های نویسندگان ایرانی برای ارائه الگویی بومی از پیشرفت و عدالت را برجسته می‌سازد. علاوه بر این، مطالعه حاضر امکان مقایسه آرمانشهرهای ایرانی-اسلامی با نمونه‌های غربی را فراهم کرده و به ادبیات تطبیقی آرمانشهر ابعاد جدیدی می‌بخشد. از منظر کاربردی، یافته‌های پژوهش می‌تواند الهام‌بخش سیاست‌گذاران فرهنگی و اجتماعی باشد تا در طراحی الگوهای توسعه، از مفاهیم بومی و ارزش‌های فرهنگی بهره بگیرند. همچنین، این مطالعه می‌تواند در حوزه آموزش و ترویج ادبیات داستانی ایران مورد استفاده قرار گرفته و توجه بیشتری به نویسندگان پیشگام ایرانی، نظیر صنعتی‌زاده، جلب کند. نتایج این پژوهش برای پژوهشگران حوزه علوم انسانی و اجتماعی، به‌ویژه در زمینه مطالعات فرهنگی، ادبیات تطبیقی و فلسفه سیاسی، کاربردی بوده و مسیرهای جدیدی برای پژوهش در زمینه آرمانشهرهای بومی ارائه می‌دهد. علاوه بر این، این تحقیق می‌تواند به‌عنوان الگویی برای بازخوانی سایر متون ادبی-فلسفی در ایران و جهان اسلام مورد استفاده قرار گرفته و به بازتولید مفاهیمی چون عدالت، پیشرفت و اخلاق در ادبیات معاصر کمک کند.

۸. ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش، کلیه موازین اخلاقی شامل رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان، اطمینان از محرمانه بودن اطلاعات افراد و ورود یا خروج داوطلبانه مشارکت‌کنندگان رعایت شده است. همچنین ملاحظات اخلاقی مطابق با اصول اخلاق در پژوهش مدنظر قرار گرفته است.

۹. سپاسگزاری و حمایت مالی

در نگارش این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های دولتی، عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نشده است.

۱۰. تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌دارد که در این مطالعه هیچ‌گونه تعارض منافی وجود ندارد.

۱۱. منابع

- آرین‌پور، یحیی (۱۳۵۵). *از صبا تا نیما*. جلد ۲، تهران: شرکت سهامی کتاب‌های جیبی.
- آرین‌پور، یحیی (۱۳۸۲). *از نیما تا روزگار ما، تاریخ ۱۵۰ ساله ادب فارسی*. تهران: زوار.
- آقاعباسی، یدالله (۱۳۹۰). عبدالحسین صنعتی‌زاده و ادبیات دراماتیک. *نشریه ادب و زبان*، ۳۰(۲۷)، ۳۱-۴۶.
- اسپریگنز، توماس (۱۳۷۰). *فهم نظریه‌های سیاسی، ترجمه فرهنگ رجایی، چاپ اول، تهران: نشر آگه*.
- اقتداری، احمد (۱۳۵۶). *صنعتی‌زاده، نویسنده‌ای از کرمان (سی گفتار درباره کرمان، به کوشش محمد رسول دریاگشت)*. کرمان: استانداری.
- امین‌زاده، بهناز، نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۱). *آرمانشهر اسلام: شهر عدالت*. صفحه، ۱۱۲(۳-۴)، ۲۰-۳۱.
- بابازاده اقدم، عسگر، شکیب، محمود (۱۳۹۰). مقایسه رمان تاریخی ابومسلم خراسانی جرجی زیدان و سیاه‌پوشان صنعتی‌زاده کرمانی. *مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*، ۷(۲۰)، ۸۵-۱۰۷.
- بلالی اسکویی، آریتا (۱۳۹۶). *آرمانشهر در عرصه دین. کنگره بین‌المللی عمران، معماری و توسعه شهری، دوره پنجم، تهران*.
- حسام‌پور، سعید، حیدری جامع‌بزرگی، فهیمه (۱۳۹۹). *رستم در قرن بیست و دوم: کندوکاوی در شناخت ژانر و مخاطب این اثر. فصلنامه نقد ادبی*، ۱۳(۵۲)، ۱۳۸-۱۱۱.
- ستاری ساریانقلی، حسن (۱۳۹۱). *آرمانشهر در آرای روشنفکران عصر مشروطه ایران. نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی*، ۱۷(۱)، ۵۵-۶۴.
- صارمی، حمیدرضا، کشاورزی، شیما (۱۴۰۰). *تبیین اندیشه آرمانشهری با رویکرد شهر اسلامی در دیدگاه آیت الله جوادی آملی. فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان*، ۱۱(۴)، ۱۵۷-۱۸۲.

- صنعتی‌زاده کرمانی، عبدالحسین (۱۳۰۳). مجمع دیوانگان. تهران: کتابخانه مظفریه.
- صنعتی‌زاده کرمانی، عبدالحسین (۱۳۱۳). رستم در قرن بیست و دوم. تهران: چاپخانه مرکزی.
- صنعتی‌زاده کرمانی، عبدالحسین (۱۳۴۶). روزگاری که گذشت. تهران: چاپخانه گیلان.
- غلام، محمد (۱۳۸۱). *رمان تاریخی، سیر و نقد و تحلیل رمان‌های تاریخی*. تهران: نشر چشمه.
- فسایی، جعفر، خجسته، فرامرز، سراج، سید علی (۱۴۰۲). تبیین جایگاه و عملکرد پادگفتامانی رمان تاریخی دامگستران یا انتقام‌خواهان مزدک. *فصلنامه متن‌پژوهی ادبی*، ۲۷(۹۵)، ۱۲۵-۱۵۴.
- کریمخانی، هادی، نظری، ماه (۱۴۰۰). تحلیل الگوی کنشگر گرماس در شخصیت‌های رمان سلحشور. *فصلنامه علمی تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)*، ۱۳(۴۷)، ۱۵۷-۱۷۷.
- کیانفر، آیدا، صارمی، حمیدرضا (۱۳۹۸). آرمانشهر ایرانی - اسلامی از منظر نظامی گنجوی. *فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان*، ۱(۱۹)، ۱۶۶-۱۳۱.
- مقیم‌زاده، محمد مهدی (۱۳۹۸). صنعتی‌زاده در قرن بیست و یکم؛ نقد و بررسی رمان رستم در قرن ۲۲. *فصلنامه نقد کتاب ادبیات و هنر*، ۲(۷-۸)، ۱۰۸-۱۰۱.
- میرعابدینی، حسن (۱۳۸۰). *صدسال داستان‌نویسی ایران*. تهران: نشر چشمه.
- نیکیتین، بازیل (۱۳۸۶). رمان تاریخی در ادبیات فارسی کنونی. ترجمه احمد سمعی (گیلانی)، *نشریه ادبیات داستانی*، ۱۷، ۱۰۴-۱۱۳.
- ورناصری، احمدرضا، الهائی، هادی (۱۴۰۱). روش تحلیل روایت یا روایت پژوهی. *نشریه ترویج علم*، ۱۳(۲۳)، ۱۷۶-۱۹۹.
- Birch, L. (2011). *Telling Stories: A Thematic Narrative Analysis of Eight Women's PhD Experiences*. Submitted in fulfilment of the requirements of the degree of Doctor of Philosophy, School of Communication and the Arts, Faculty of Arts, Education and Human Development, Victoria University.
- Elliott-Mainwaring, H. (2021). Exploring using NVivo software to facilitate inductive coding for thematic narrative synthesis. *British Journal of Midwifery*, 29(11), 628-632.
- Fina, A., & Georgakopoulou, A. (2015). *The Handbook of Narrative Analysis*. Wiley Blackwell.
- Frost, N. (2011). *Qualitative Research Methods in Psychology; Combining Core Approaches*. Mc Grow Hill, Open University Press.
- Hill, C., Knox, S. (2021). *Essentials of Consensual Qualitative Research*. American Psychological Association .
- Järvinen, M., & Mik-Meyer, N. (2020). *Qualitative Analysis; Eight Approaches for the Social Sciences*. SAGE Publications Ltd .
- Lawler, S. (2002). *Narrative in Social Research*. London: Blackwell.
- Levitas, R. (1990). *The concept of utopia*. Peter Lang.
- Lainson, K., Braun, V., Clarke, V. (2019). Being both narrative practitioner and academic researcher: A reflection on what thematic analysis has to offer narratively informed research, *International Journal of Narrative Therapy and Community Work*, 2019(4), 1-14.
- Mannheim, K. (1991). *Ideology and Utopia*. London: Routledge.
- McAllum, K., Fox, S., Simpson, M., Unson, Ch. (2019). A comparative tale of two methods: how thematic and narrative analyses author the data story differently, *Communication Research and Practice*, 5(3), 1-18.
- Nicola, M., Correia, H., Ditchburn, G., Drummond, P. (2019). Invalidation of chronic pain: a thematic analysis of pain narratives. *Disability and Rehabilitation*, 43(6), 1-9.

- Oliver, K. (1998). A Journey Into Narrative Analysis: A Methodology for Discovering Meanings. *Journal of Teaching in Physical Education*, 17, 244-259.
- Riessman, C, K. (1993). Narrative Analysis. *Qualitative Research Methods*, Volume 30, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.
- Sargent, L. (1975). Utopia- The Problem of Definition. *Extrapolation*, 16(2), 137-148.
- Symon, G., & Cassell, C. (2012). *Qualitative Organizational Research; Core Methods and Current Challenges*, London: New Delhi, Sage Publications, International Educational and Professional Publisher.

مقاله آماده انتشار